

Finansinstitusjonenes drift i 1999

26. april 2000

Innledning

Artikkelen inneholder en gjennomgang av utviklingen i resultat, balanse og kapitaldekning i forretningsbankene, sparebankene, kredittforetakene, finansieringsselskapene og livsforsikringsselskapene. Hovedformålet er å beskrive utviklingen i 1999 og sammenligne den med utviklingen året før. Kapittel 1 inneholder en oppsummering av hovedinstrykkene fra 1999, samt en ramme som omtaler økt tilstedeværelse og konkurranse fra utenlandske banker i det norske finansmarkedet. Kapittel 2 gir en detaljert omtale av resultatutviklingen i bankene, og en noe mindre detaljert omtale av resultatutviklingen i de øvrige finansinstitusjonene. Kapittel 3 omtaler utviklingen i finansinstitusjonenes kredittvekst, balanse og soliditet. Artikkelen inneholder også kort omtale av resultatutviklingen siden 1980-tallet, samt en rekke tabeller og figurer relatert til finansinstitusjonenes drift i 1999.

1. Hovedintrykk

Forretnings- og sparebankene oppnådde gode resultater i 1999. Det vil imidlertid være en utfordring for bankene å opprettholde dette resultatnivået i årene som kommer. Våre analyser indikerer at utlånstapene er i ferd med å tilta. Samtidig er konkurransen i bankmarkedet skjerpet, og forventes å øke i årene som kommer.¹ Økt konkurranse legger press på bankenes inntjening. Dette gjør det vanskelig for næringen som helhet å kompensere økte utlånstap med økte inntekter. For å oppnå en tilfredsstillende resultatutvikling er det derfor trolig påkrevet at bankene reduserer kostnadsnivået.

De viktigste momentene i finansinstitusjonenes utvikling i 1999 kan beskrives slik:

Resultatutviklingen

Forretningsbankenes (morbank) resultat av ordinær drift før skatt var i 1999 på 8,0 milliarder kroner, tilsvarende 1,11 prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital (GFK).² Tilsvarende tall i 1998 var henholdsvis 4,8 milliarder kroner og 0,68 prosent. Den markerte bedringen skyldes primært en økning i kursgevinster og en nedgang i bokførte tap.

Sparebankenes resultat av ordinær drift før skatt var i 1999 på 7,1 milliarder kroner (1,59 prosent av GFK), mot henholdsvis 4,8 milliarder kroner (1,24 prosent av GFK) i 1998. Bedringen skyldes i første rekke en økning i kursgevinster.

Rentenettoen som andel av GFK gikk noe opp i forretningsbankene og noe ned i sparebankene fra 1998 til 1999. Økningen i forretningsbankene skyldes primært at en større del av virksomheten finansieres gjennom kundeinnskudd, som er en forholdsvis rimelig finansieringskilde. Nedgangen i sparebankenes rentenetto skyldes i første rekke at innskuddsandelen har gått ned. Selv om forskjellen mellom bankgruppene er noe redusert, er rentenettoen fortsatt betydelig høyere i sparebankene enn i forretningsbankene. Andre driftskostnader som andel av GFK var tilnærmet uforandret i forretningsbankene og gikk noe ned i sparebankene fra 1998 til 1999.

Bokførte tap gikk markert ned i forretningsbankene og svakt opp i sparebankene fra 1998 til 1999. Reduksjonen i forretningsbankene skyldes at én stor bank bokførte store tap på engasjementer i utlandet i 1998. Forretningsbankene har imidlertid konstatert økte tap og økte spesifiserte

tapsavsetninger knyttet til næringsvirksomhet i Norge i 1999. Tapene i begge bankgruppene er likevel fortsatt lavere enn det som kan anses å være et normalnivå. Dersom en justerer 1999-resultatet i bankene for et normalisert tapsnivå (intervall), og trekker fra 28 prosent skatt av normalisert resultat av ordinær drift, vil egenkapitalrentabiliteten i forretningsbankene være på mellom 5,4 og 8,7 prosent og i sparebankene på mellom 6,7 og 9,6 prosent. Dette indikerer at bankenes underliggende inntjening er svak ved et "normalt" tapsnivå.

Kredittforetakenes resultat av ordinær drift før skatt var på 0,78 prosent av GFK i 1999, mot 0,52 prosent året før. Tilsvarende tall for *finansieringsselskapene* var henholdsvis 2,36 og 2,56 prosent. Svekkelsen i finansieringsselskapenes resultat skyldes blant annet en økning i bokførte tap. Tapsandelen i finansieringsselskapene er nå på sitt høyeste nivå på fem år. Livsforsikringsselskapenes overskudd før fordeling til forsikringstakerne og skatt var på 3,44 prosent av GFK i 1999, mot 1,18 prosent året før. Bedringen skyldes i hovedsak en betydelig økning i netto inntekter fra finansielle eiendeler som følge av oppgangen i aksjemarkedene.

Kredittvekst, balanseutvikling og soliditet

Etter avtakende vekst gjennom 1998, tok kredittveksten fra innenlandske kilder seg noe opp igjen i 1999. I perioden 1995 til 1999 var bankenes kredittvekst betydelig høyere enn veksten i den totale innenlandske kreditten. Forskjellen ble imidlertid mindre i løpet av 1999. Sparebankenes utlånsvekst til både husholdnings- og foretakssektoren har vært klart høyere enn forretningsbankenes vekst det siste året. Ved utgangen av 1999 var sparebankenes utlånsvekst på sitt høyeste nivå på 1990-tallet.

Sett i forhold til totalkapitalen steg forretningsbankenes beholdning av likvide eiendeler gjennom 1999. Samtidig steg den delen av finansieringen som må regnes som mest stabil, nemlig kundeinnskudd fra innenlandske kilder. Dette indikerer at forretningsbankene reduserte sin likviditetsrisiko. For sparebankene var situasjonen motsatt. I tillegg økte sparebankenes utenlandsgjeld kraftig gjennom 1999. Størsteparten av økningen kom i form av utenlandske innskudd, som må regnes som relativt flyktig finansiering. Sett i forhold til sparebankenes totale finansiering er imidlertid utenlandsgjelden fortsatt på et lavt nivå.

Utviklingen i løpet av 1999 indikerer at bankenes kredittrisiko har økt. Det skyldes hovedsakelig en stor og økende eksponering overfor eiendomsnæringen, samt en negativ utvikling i deler av denne næringen.

Forretningsbankenes kapitaldekning har vært tilnærmet uforandret de siste tre årene, mens sparebankenes kapitaldekning har blitt gradvis svekket. Disse måltallene for soliditet er imidlertid fortsatt høyere i sparebankene enn i forretningsbankene, og begge bankgruppene oppfyller regelverkets minstekrav med god margin.

Finansieringsselskapenes brutto utlån steg kraftig og betydelig mer enn i bankene gjennom 1999. Kredittforetakene hadde en utlånsvekst på linje med bankenes vekst. Finansieringsselskapene svekket sin kjernekapitaldekning mens kredittforetakene styrket sin kjernekapitaldekning i løpet av 1999. Livsforsikringsselskapenes beholdning av aksjer og andeler økte mens beholdningen av andre verdipapirer og utlån gikk ned fra 1998 til 1999. Det betyr at livselskapenes eksponering overfor aksjemarkedet har økt.

Økt konkurranse fra nordiske aktører

Drivkrefter som teknologisk utvikling, deregulering, internasjonalisering og endret kundeatferd har bidratt til å øke konkurransen i bankmarkedet. Etableringsbarrierene er redusert og de norske

bankene møter økt konkurranse fra verdipapirmarkedene, institusjonelle investorer og utenlandske banker.

Det har vært en rekke fusjoner og oppkjøp i norsk finansnæring de siste årene. Et særtrekk ved utviklingen er at flere banker fra andre nordiske land har inngått allianser eller kjøpt eller lagt inn bud på norske banker:

- Den Danske Bank har kjøpt Fokus Bank,
- Handelsbanken fra Sverige har kjøpt Bergensbanken,
- FöreningsSparbanken fra Sverige har inngått en samarbeidsavtale med Sparebank1-bankene, og har i den forbindelse blitt deleier i Sparebank1 Gruppen,
- Finsk-svenske MeritaNordbanken har lagt inn bud på Kreditkassen.

Gjennom oppkjøpene av henholdsvis Fokus Bank og Bergensbanken har Den Danske Bank og Handelsbanken økt sin tilstedeværelse i Norge kraftig. Spesielt for Den Danske Bank innebærer dette betydelig økt markedsnærhet i Norge. Begge bankene satser bredt og vil bidra til å øke konkurransen overfor de fleste kundegrupper i flere geografiske områder. Dette vil påvirke konkurranseforholdene for en rekke norske forretnings- og sparebanker. Det kan være grunn til å tro at spesielt konkurransen om mellomstore foretak vil kunne øke betydelig.

Det er ikke avklart om MeritaNordbankens bud på Kreditkassen vil bli akseptert. MeritaNordbanken etablerte filial i Oslo i 1999. Konsernet har signalisert at det ønsker å drive virksomhet i betydelig omfang i alle de skandinaviske landene og Finland. MeritaNordbanken-konsernet har nylig inngått avtale om fusjon med danske Unibank. Unibank har gjennom flere år drevet virksomhet i Norge, primært rettet mot større bedriftskunder.

I tillegg til de ovennevnte bankene, er også svenske SEB aktiv i Norge. SEB har imidlertid valgt en noe mer fokusert strategi i Norge enn Handelsbanken og Den Danske Bank. SEB retter seg i første rekke mot større bedrifter og andre kunder som etterspør forholdsvis avanserte tjenester. I tillegg satser SEB på markedet for fondssparing. Sammen med MeritaNordbanken er SEB blant de finanskonsernene som har satset mest offensivt på internett som distribusjonskanal.

Det må antas at de nordiske bankene ikke vil slå seg til ro med det de allerede har kjøpt eller ønsker å kjøpe, men vil bruke dette som et grunnlag for ytterligere ekspansjon. De nordiske etableringene kan dra nytte av ressurser og kompetanse fra sine respektive hovedkontorer. Dette gjør at de kan konkurrere på både produktspekter og -utvikling, produktkvalitet og pris. Lave priser kan være et aktuelt virkemiddel for å oppnå vekst i nye markedssegmenter. Samlet sett innebærer de nordiske bankenes ekspansjon en betydelig konkurransemessig utfordring for norske banker, og vil trolig bidra til økt konkurranse i det norske bankmarkedet.

2. Resultatutviklingen

Utviklingen i finansinstitusjonenes netto renteinntekter og driftsresultat på 1980- og 1990-tallet er vist i figur 1a, figur 1b, figur 1c og figur 1d. Utviklingen er også omtalt i en egen ramme til slutt i artikkelen. Nedenfor følger en nærmere beskrivelse av utviklingen i 1999.

Forretningsbanker

Forretningsbankenes (morbanker og utenlandskeide filialer i Norge) resultat av ordinær drift før skatt var i 1999 på 8,0 milliarder kroner (1,11 prosent av GFK) mot 4,8 milliarder kroner (0,68 prosent) i 1998. Den markerte bedringen i resultatene fra 1998 til 1999 skyldes primært en økning i andre

driftsinntekter. Bankene har videre hatt en gunstig utvikling i de bokførte tapene. En nærmere studie av tallene indikerer imidlertid at bankenes utlånstap vil tilta på sikt. Hovedtallene for resultatregnskapet er vist i tabell 1 og tabell 2.

Netto renteinntekter (rentenettoen) økte både nominelt og som andel av GFK det siste året. I 1999 var rentenettoen på 14,6 milliarder kroner (2,03 prosent av GFK), mot 13,7 milliarder kroner (1,97 prosent av GFK) året før.

Økningen skyldes primært at forretningsbankene i større grad finansierte virksomheten med innskuddsmidler og egenkapital. Økt innskuddsdekning er positivt, siden dette normalt er rimeligere finansiering enn innlån fra pengemarkedet. Videre er kortsiktig finansiering normalt rimeligere enn langsiktig finansiering. På grunn av rentenettoen var imidlertid de kortsiktige rentene langt høyere enn de langsiktige rentene tidlig i 1999. Utover i 1999 falt imidlertid 3-måneders NIBOR ned på omtrent samme nivå som 10 års statsobligasjonsrente.

I tillegg til endringer i bankenes finansieringsstruktur, påvirker rentemarginen også bankenes rentenetto. På grunn av urolighetene på rentemarkedet tidlig i 1999, svingte både innskudds- og utlånsmarginen markert de to første kvartalene i 1999. Samlet sett var imidlertid rentemarginen omtrent uendret. I siste halvdel av 1999 ble imidlertid rentemarginen redusert med 0,39 prosentpoeng. Ved utgangen av året var den på bare 3,01 prosent, som er det laveste nivået som noen gang er registrert. Utviklingen i rentemarginen må ses i sammenheng med den tiltakende konkurransen på det tradisjonelle innskudds- og utlånsmarkedet. Det er spesielt konkurransen om utlånene som presser bankenes marginer. Hvis utlånsmarginen holder seg på et så lavt nivå over lengre tid, betyr dette at forretningsbankene i større grad må lete etter alternative inntektskilder for å opprettholde inntjeningen.

Andre driftsinntekter økte markert det siste året. I 1999 utgjorde driftsinntektene 8,0 milliarder kroner, en økning fra 0,99 til 1,11 prosent av GFK. Hovedårsaken til økningen var den store oppgangen på det norske og de internasjonale aksjemarkedene. Målt ved Oslo Børs' totalindeks økte selskapsverdiene med 46 prosent i løpet av 1999, noe som ga forretningsbankene store kursgevinster på aksjer.

Forretningsbankene har de siste årene satt fokus på driftskostnadene. I nominelle kroner økte bankenes driftskostnader med 0,4 milliarder kroner fra 1998 til 1999. Men som andel av GFK og av sum inntekter (eksklusive kursgevinst på verdipapirer, valuta og derivater) gikk kostnadene marginalt ned. I 1999 utgjorde driftskostnadene 71,3 prosent av inntektene. Bankene har redusert antall filialer og ansatte det siste året. Til tross for bemanningsreduksjonen har personalkostnadene økt, noe som primært skyldes bankenes behov for personell med stadig høyere kompetanse, og dels at tallene for 1999 er påvirket av avsetninger til omstillingstiltak og fremtidige bemanningsreduksjoner.

Etter flere år med store tilbakeføringer av tapsavsetninger, bokførte bankene i 1998 utlånstap på 0,32 prosent av brutto utlån. Andelen gikk ned til 0,06 prosent i 1999. Årsaken til reduksjonen fra 1998 til 1999 er i første rekke at en stor forretningsbank bokførte store tap på engasjementer i utlandet i 1998. De største forretningsbankene har uttalt at de i 1999 prioriterte å bedre kvaliteten på engasjementsporteføljen. Det er en mulig årsak til at nivået på de uspesifiserte tapsavsetningene ble noe redusert i 1999, i motsetning til en betydelig økning året før.

Forretningsbankene har imidlertid konstatert økte tap og økte spesifiserte tapsavsetninger knyttet til næringsvirksomhet i Norge, jf. tabell 18. Sett i forhold til brutto utlån til næringsmarkedet, økte andelen tap fra 0,08 til 0,19 prosent fra 1998 til 1999. Tapene økte spesielt innenfor tradisjonelt

tapsutsatte næringer som bygg og anlegg, samt varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet. Videre bokførte forretningsbankene mindre negative tap overfor eiendomsnæringen.

I tillegg til at det er grunn til å forvente økte utlånstap, må forretningsbankene også påregne økt skattebelastning. På grunn av fremførbare underskudd var forretningsbankenes betalbare skatter fortsatt på et lavt nivå i 1999. Kilden til denne skattefordelen er imidlertid i ferd med å tømmes, noe som vil føre til en økning i skattebelastningen.

I gruppen av forretningsbanker inngår ni filialer av utenlandske banker. De utenlandske filialene har de senere årene hatt et noe svakere resultat som andel av GFK enn de norske forretningsbankene, jf. tabell 2. Dette skyldes i første rekke at de norske bankene har oppnådd høyere rentenetto enn de utenlandske filialene.

De tre største norske forretningsbankene hadde et noe bedre resultat som andel av GFK enn de andre forretningsbankene (inklusive utenlandske filialer) i 1999. Kostnadsnivået i de tre største forretningsbankene var høyere enn i de øvrige bankene, men dette ble mer enn oppveid av høyere rentenetto og andre driftsinntekter, samt lavere utlånstap.

Forretningsbankene har de siste årene bokfører lave tap på utlån. I 1999 var utlånstapene på bare 0,04 prosent av GFK. Det antas at et 'normalisert' tapsnivå er på mellom 0,5 og 0,9 prosent av brutto utlån. Med dagens utlånportefølje ville dette gitt bokførte tap på mellom 0,4 og 0,7 prosent av GFK. Dersom resultatet for 1999 justeres for et normalisert tapsnivå, og belastes med 28 prosent skatt av normalisert resultat av ordinær drift, ville forretningsbankene fått et resultat av ordinær drift etter skatt på 0,35 prosent av GFK ved bruk av høyeste tapsprosent på utlån og 0,57 prosent ved bruk av laveste tapsprosent. Det ville gitt en egenkapitalrentabilitet etter skatt på henholdsvis 5,4 og 8,7 prosent. Dette indikerer at bankene må bedre sin underliggende inntjening for å tilfredsstille aksjonærenes krav til avkastning dersom tapene normaliseres.

Sparebanker

Sparebankenes resultat av ordinær drift før skatt var i 1999 på 7,1 milliarder kroner (1,59 prosent av GFK), mot 4,8 milliarder kroner i 1998 (1,24 prosent av GFK). I likhet med forretningsbankene, skyldes bedringen i sparebankenes resultater primært en økning i kursgevinster på verdipapirer. Sparebankene bokførte høyere utlånstap enn forretningsbankene i 1999. Som andel av GFK økte sparebankenes utlånstap med 0,02 prosentpoeng fra 1998 til 1999. Hovedtallene for resultatregnskapet er vist i tabell 4 og tabell 5.

Rentenettoen til sparebankene økte fra 11,1 til 12,7 milliarder kroner fra 1998 til 1999. Som andel av GFK ble imidlertid rentenettoen marginalt redusert. Sparebankenes rentenetto var i 1999 om lag 0,8 prosentpoeng høyere enn forretningsbankenes rentenetto. Dette skyldes blant annet at sparebankene som gruppe har tilgang til rimeligere kundeinnskudd og egenkapitalfinansiering enn forretningsbankene. Forskjellen i rentenettoen mellom spare- og forretningsbankene har imidlertid blitt redusert det siste året. Det skyldes i første rekke at innskuddsdekningen i sparebankene har gått ned.

I likhet med forretningsbankene, bidro renteuroen tidlig i 1999 til at sparebankenes innskudds- og utlånsmarginer svingte noe. Den samlede rentemarginen har imidlertid vært relativt stabil gjennom hele 1999, og endte på 3,34 prosent ved utgangen av året. Både innskudds- og utlånsmarginen var høyere for sparebankene enn forretningsbankene i 1999.

Sparebankenes andre driftsinntekter økte kraftig fra 1998 til 1999. Nominelt økte disse inntektene med 70 prosent. Det skyldes hovedsakelig bidraget fra verdipapirvirksomheten. I 1998 bokførte sparebankene et kurstap på verdipapirer på 298 millioner kroner, mens oppgangen i de norske og internasjonale verdipapirmarkedet bidro til at sparebankene i 1999 fikk en kursgevinst på 833 millioner kroner.

Sparebankenes driftskostnader økte med 12 prosent i nominelle kroner fra 1998 til 1999. Som andel av GFK var det imidlertid en markert reduksjon i kostnadene. Kostnadsnivået er fortsatt høyere i sparebankene enn i forretningsbankene, men forskjellen er blitt mindre det siste året. Dette gjenspeiler blant annet at de to bankgruppene har ulik sammensetning av balansen. Sparebankene har blant annet større innslag av små engasjementer enn forretningsbankene, noe som isolert sett fører til et høyere kostnadsnivå i forhold til GFK. Sett i forhold til inntektene (eksklusive inntekter fra verdipapirer, valuta og derivater), har imidlertid sparebankene et betydelig lavere kostnadsnivå enn forretningsbankene. I 1999 utgjorde sparebankenes driftskostnader 58,8 prosent av inntektene, mens de i forretningsbankene utgjorde 71,3 prosent. Sparebankene hadde også en større reduksjon i kostnadsnivået fra 1998 til 1999 enn det forretningsbankene hadde.

Sparebankenes bokførte utlånstap økte fra 0,8 til 1 milliarder kroner fra 1998 til 1999. Utlånstapene i sparebankene er betydelig høyere enn i forretningsbankene, både målt i forhold til GFK og brutto utlån. I likhet med forretningsbankene, ligger sparebankenes utlånstap overfor personmarkedet på et lavt nivå. De konstaterte og spesifiserte tapene er primært knyttet til innenlandsk næringsvirksomhet. Her økte tapene fra 479 til 587 millioner kroner (tilsvarende henholdsvis 0,39 og 0,41 prosent av brutto utlån til næringsmarkedet) fra 1998 til 1999, jf. tabell 19. For sparebankene har økningen hovedsakelig kommet innenfor industri- og transportnæringene. I tillegg bokførte sparebankene i 1999 betydelige tap innenfor eiendomsdrift, samt varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet. Sparebankene økte de uspesifiserte tapsavsetningene med 590 millioner kroner i 1999. Det var nesten 200 millioner kroner mer enn økningen året før.

Sparebankgrupperingen består av 130 banker av svært ulik størrelse. For å få et bedre bilde av utviklingen har vi foretatt en oppdeling, jf. tabell 5. De minste sparebankene hadde i 1999 en bedre utvikling i resultat av ordinær drift før skatt enn de største bankene, og bokfører et noe bedre resultat. Dette skyldes primært at de største sparebankene har en langt lavere rentenetto enn de mindre bankene. Noe av dette kompenseres ved at de største bankene har høyere inntekter knyttet til andre områder enn tradisjonell innskudds- og utlånsvirksomhet. Som andel av GFK har de største bankene også et noe lavere kostnads- og tapsnivå enn de mindre bankene.

Dersom sparebankenes resultater 'normaliseres' på tilsvarende måte som for forretningsbankene, blir resultatet av ordinær drift etter skatt på 0,6 prosent av GFK ved utlånstap på 0,9 prosent av brutto utlån og 0,9 prosent av GFK ved utlånstap på 0,5 prosent. Det tilsvarer en egenkapitalrentabilitet etter skatt på henholdsvis 6,7 og 9,6 prosent. Dette reflekterer en noe bedre underliggende inntjening enn i forretningsbankene, samt en marginal forbedring sammenlignet med tilsvarende analyse for ett år siden. Sparebankenes underliggende inntjening må likevel anses å være noe svak sett i forhold til grunnfondsbevis eierens ønske om avkastning.

Kredittforetak

Ved utgangen av 1999 var det 10 kredittforetak i Norge, inkludert en utenlandsk filial. Kredittforetakenes resultatet av ordinær drift før skatt var på 1,2 milliarder kroner i 1999, jf. tabell 6. Dette tilsvarer 0,78 prosent av GFK, mot 0,52 prosent året før. Primært skyldes bedringen i resultatene en økning i rentenettoen. Som andel av GFK økte rentenettoen fra 0,74 til 0,87 prosent,

noe som tilsvarer en nominell økning på 0,4 milliarder kroner. Kredittforetakene bokfører fortsatt lave tap på utlån. I 1999 utgjorde tapene 20 millioner kroner, noe som tilsvarer 0,01 prosent av GFK.

Finansieringsselskap

Finansieringsselskapenes resultatet av ordinær drift før skatt var på 1,2 milliarder kroner i 1999, jf. tabell 6. Det tilsvarer 2,36 prosent av GFK, mot 2,56 prosent året før. Svekkelsen i resultatet skyldes at andre driftskostnader og tap på utlån økte, samtidig som andre driftsinntekter ble redusert som andel av GFK. Dette ble til en viss grad oppveid av en økning i rentenettoen. De bokførte tapene økte fra 0,38 prosent av GFK i 1998 til 0,61 prosent i 1999. Dette er den høyeste tapsandelen for finansieringsselskapene de siste fem årene.

Livsforsikringsselskap

Livsforsikringsselskapenes resultater forbedret seg betydelig fra 1998 til 1999. Overskuddet før skatt og fordeling til forsikringskundene var i 1999 på 11,5 milliarder kroner, jf. tabell 7. Dette tilsvarer 3,44 prosent av GFK, mot 1,18 prosent året før. Bedringen skyldes hovedsakelig en betydelig økning i netto inntekter fra finansielle eiendeler som følge av oppgangen i aksjemarkedene. Netto inntekter fra finansielle eiendeler utgjorde 46,3 milliarder kroner i 1999, mot 8,4 milliarder kroner året før. Korrigert for endringer i kursreserver ble resultatet i 1999 på 33,1 milliarder kroner. I 1998 hadde selskapene et underskudd på 3,4 milliarder kroner. Den positive utviklingen i aksjemarkedene i Norge og utlandet har bidratt til en betydelig økning i livsforsikringsselskapenes kursreserver. Ved utgangen av 1999 utgjorde kursreservene 27,1 milliarder kroner, mot 5,5 milliarder kroner ett år tidligere.

3. Kredittvekst, balanseutvikling og soliditet

Kredittveksten

Etter avtakende vekst gjennom 1998, tok kredittveksten fra innenlandske kilder seg noe opp igjen i 1999, jf. figur 2. Tolvmånedersveksten var imidlertid lavere ved inngangen til 2000 enn ved inngangen til 1998, da den nådde sitt høyeste nivå på 1990-tallet. Økningen i kredittveksten fra innenlandske kilder mot slutten av 1999 kan blant annet ses i sammenheng med fallende kredittvekst fra utenlandske kilder. En viktig årsak til denne dreiningen er utviklingen i kronekursen og reduserte rentedifferanser til utlandet i løpet av fjoråret. Videre har kredittveksten til husholdningene tatt seg opp de siste månedene. Dette har blant annet sammenheng med høy omsetning og sterk prisvekst i eiendomsmarkedet og vekst i bilomsetningen.³ De norske bankene økte også sin utlånsvekst til foretakssektoren mot slutten av 1999 (se nedenfor). Figur 2 viser at bankenes kredittvekst var betydelig større enn veksten i den totale innenlandske kreditten i perioden 1995 til 1999. Forskjellen ble imidlertid mindre i løpet av fjoråret.

Bankene står for den klart største andelen av samlet innenlandsk kreditt, jf. figur 3. Ved utgangen av 1999 var bankenes andel av den totale innenlandske kreditten på vel 63 prosent. Statlige låneinstitusjoner står fortsatt for en relativt stor andel av kreditttilførselen, om lag 15 prosent ved utgangen av 1999. Obligasjons- og sertifikatmarkedene sto til sammen for bare 7,5 prosent, mens kredittforetakene og finansieringsselskapene sto for henholdsvis 7,2 og 4,5 prosent. Det var små endringer i andelen til de ulike kredittkildene fra 1998 til 1999. Målt i nominelle kroner økte kreditttilførselen fra samtlige kilder i denne perioden.

Forretningsbankenes utlånsvekst ble kraftig redusert fra begynnelsen av 1998 til midten av 1999, men tok seg deretter opp igjen mot slutten av året, jf. figur 4. Det var hovedsakelig de største forretningsbankene som sto for reduksjonen i utlånsveksten. De øvrige forretningsbankene har hatt

en relativt høy utlånsvekst de to siste årene. Sparebankenes utlånsvekst ble noe redusert fra begynnelsen av 1998 til midten av 1999, men økte deretter kraftig, jf. figur 4. Dette skyldes delvis Sparebank NORs kjøp av Gjensidige Bank. Ved utgangen av 1999 var sparebankenes utlånsvekst på sitt høyeste nivå på 1990-tallet.

Forretningsbankene reduserte sin utlånsvekst til både husholdnings- og foretakssektoren fra 1998 til midten av 1999, jf. figur 5 og figur 6. Reduksjonen i utlånsveksten til foretakssektoren skyldes blant annet redusert lønnsomhet og avtakende investeringsnivå blant foretakene. Forretningsbankenes utlånsvekst til husholdnings- og foretakssektoren økte mot slutten av 1999. Sparebankene økte sin utlånsvekst til husholdnings- og foretakssektoren gjennom hele 1999, jf. figur 5 og figur 6. Sparebankenes utlånsvekst til både husholdnings- og foretakssektoren har vært klart større enn forretningsbankenes vekst det siste året.

Likviditetsutviklingen

Tabell 20 og tabell 21 viser utviklingen i hovedpostene i bankenes balanse fra 1998 til 1999. Sett i forhold til totalkapitalen økte forretningsbankenes beholdning av likvider og innskudd i kredittinstitusjoner med 2,3 prosentpoeng i 1999, mens kundeinnskudds- og egenkapitalandelen økte med henholdsvis 1,5 og 0,8 prosentpoeng. Isolert sett indikerer dette at forretningsbankene reduserte sin likviditetsrisiko. For sparebankene var situasjonen motsatt. Deres beholdning av likvider og innskudd økte riktignok marginalt i forhold til forvaltningskapitalen, men kundeinnskudds- og egenkapitalandelen ble redusert med henholdsvis 2,7 og 0,5 prosentpoeng.

En annen indikasjon på bankenes likviditetsrisiko er utviklingen i andelen innskudd fra utlandet, siden denne typen finansiering antas å være mer flyktig enn andre typer finansiering. Forretningsbankenes totale utenlandsgjeld økte med 4 prosent i nominelle kroner fra 1998 til 1999, jf. figur 7. Utenlandsgjelden i form av innskudd ble imidlertid redusert i forhold til forvaltningskapitalen. Sparebankenes totale utenlandsgjeld økte med nesten 50 prosent i løpet av 1999, jf. figur 8. Størsteparten av økningen kom i form av innskudd fra utlandet. Det er ytterligere en indikasjon på at sparebankenes likviditetsrisiko økte i 1999. Totalt utgjorde imidlertid finansieringen fra utenlandske kilder bare 14 prosent av sparebankenes totale finansiering ved utgangen av året.

Kredittrisiko

Kredittrisikoen i deler av foretakssektoren økte betydelig i 1998, jf. Finansielt utsyn 99/2 og artikkel i Penger og Kreditt 1999/4. Utviklingen var spesielt negativ i næringene eiendomsdrift (dvs salg og utleie av egen fast eiendom) og sjøfart/rørtransport. De mest risikoutsatte foretakene i disse næringene hadde en langt større andel av foretakenes totale langsiktige gjeld ved utgangen av 1998 enn ett år tidligere. Med de 'mest risikoutsatte foretakene' menes foretak som har negativ inntjening og en egenkapitalandel på mindre enn 20 prosent.

Ved utgangen av 1999 var 41,8 prosent av bankenes langsiktige utlån til foretakssektoren til eiendomsnæringen, jf. tabell 22. Bankene er derfor sterkt påvirket av utviklingen i denne næringen. Til sammenligning utgjorde bankenes utlån til varehandel, hotell- og restaurantdrift til sammen bare 15 prosent av bankenes totale utlån.

Til tross for at den langsiktige gjelden i de mest risikoutsatte foretakene i eiendomsnæringen økte kraftig i løpet av 1998 (jf. tabell 23), økte bankene likevel sine utlån til denne næringen gjennom 1999. Det var en tilsvarende utvikling i sjøfart-/rørtransportnæringen og andre næringer (hovedsakelig primærnæringene, bygg og anlegg, samt kraft og vannforsyning). I de øvrige næringene var det bare mindre endringer i foretakenes risiko og bankenes utlån.

Selv om vi kan anta at en stor andel av de nye utlånene til eiendomsnæringen er gitt til foretak med lav risiko, har bankenes samlede kredittrisiko trolig økt. Dette fordi eiendomsnæringen allerede utgjør en meget stor andel av bankenes samlede utlån (jf. tabell 22) og allerede har et betydelig innslag av svært risikoutsatte foretak. Dersom det først skjer en negativ utvikling i denne næringen, som for eksempel på slutten av 1980-tallet, vil bankene bli ekstra hardt rammet. En for stor eksponering overfor denne næringen kan derfor være uheldig. Omsetningen og prisutviklingen i annenhåndsmarkedet for næringseiendom tyder imidlertid på at det ikke er tendenser til ubalanse i markedet. Videre er det grunn til å anta at bankene nå står bedre rustet til å møte en negativ utvikling. Bankene har blant annet forbedret sine risikostyringssystemer og har også flere ben å stå på enn for 10 år siden.

Bankene økte også sin kortsiktige eksponering overfor foretakssektoren i 1999. Ved utgangen av året hadde bankene samlet sett bevilget i overkant av 200 milliarder kroner i ulike former for driftskreditter, jf. figur 9. Det var en økning på 10 prosent fra 1998. Utnyttelsesgraden (dvs trukket kreditt i forhold til bevilget kreditt) ble imidlertid marginalt redusert i 1999. Isolert sett indikerer dette at likviditeten i foretakssektoren er bedret og at bankenes kredittrisiko er redusert. Det er imidlertid store forskjeller i utnyttelsesgraden mellom de ulike næringene. Det er derfor vanskelig å si noe generelt om utviklingen i bankenes kredittrisiko på bakgrunn av denne informasjonen alene.

Bankenes utlån med pantesikkerhet i bolig økte fra 384 til 429 milliarder kroner i løpet av 1999, jf. figur 10. I hvilken grad dette har påvirket bankenes kredittrisiko overfor boliglånssektoren vil være avhengig av utviklingen i boligmarkedet og lånekundenes gjeldsbetjeningsevne. En indikator på kredittrisikoen overfor denne sektoren er belåningsgraden, dvs hvor store utlånene er i forhold til boligens antatte verdi. Figur 10 viser at andelen boliglån som ligger innenfor 60 prosent av forsvarlig verdigrunnlag på boligen var omtrent uendret fra 1998 til 1999. Ved utgangen av 1999 lå over 4/5 av bankenes totale boligutlån innenfor 60 prosent av forsvarlig verdigrunnlag. Bankene synes derfor å ha en forholdsvis god sikkerhetsmargin på sine boligutlån. Det må her tas forbehold om beregningen av forsvarlig verdigrunnlag. Dersom dette verdigrunnlaget er for høyt beregnet vil sikkerhetsmarginen være mindre enn vist i figur 10.

Økningen i kredittrisikoen har foreløpig ikke gitt store utslag i misligholdte lån. I forretningsbankene ble brutto misligholdte lån redusert fra 11,2 til 10,7 milliarder kroner i løpet av 1999, mens de i sparebankene økte fra 6,5 til 6,9 milliarder kroner. Forretningsbankene reduserte sine spesifiserte tapsavsetninger fra 5,3 til 4,6 milliarder kroner, noe som medførte at netto misligholdte lån økte fra 5,9 til 6,1 milliarder kroner i løpet av året, jf. figur 11. Sparebankene økte sine spesifiserte tapsavsetninger fra 3,2 til 3,3 milliarder kroner. Det medførte at netto misligholdte lån økte fra 3,3 til 3,6 milliarder kroner.

Figur 12 viser utviklingen i tapsutsatte utlån i fem av de største norske bankene.⁴ Brutto tapsutsatte utlån i disse bankene ble betydelig redusert fra 1998 til 1999. De spesifiserte tapsavsetningene var omtrent uendret, noe som medførte en betydelig nedgang i netto tapsutsatte utlån. Utviklingen indikerer at disse bankene forventet lavere utlånstap ved utgangen av 1999 enn ett år tidligere.

Det kan være flere årsaker til at den kraftige økningen i kredittrisikoen i deler av foretakssektoren ikke har gitt seg utslag i en mer markert økning i misligholdte lån. En årsak kan være at det tar lang tid før en økning i kredittrisikoen slår ut i mislighold. Det var først i 1998 at kredittrisikoen økte for alvor. En bedrift med inntjeningsproblemer kan unngå å komme i en misligholdsituasjon ved at eierne skyter inn ny egenkapital. Det er imidlertid grenser for hvor lenge dette kan pågå uten at den underliggende inntjeningen bedres. Videre er det vanligvis lettere å forhandle seg frem til betalingsutsettelse og refinansiering i oppgangstider enn i nedgangstider, spesielt dersom verdien på pantesikkerhetene øker. Reduksjonen i forretningsbankenes tapsavsetninger og den kraftige

prisøkningen i deler av eiendomssektoren indikerer at verdien på pantesikkerhetene har økt. Bedre muligheter for betalingsutsettelse og refinansiering kan ha bidratt til å utsette misligholdene. Andre årsaker til den lave økningen i misligholdene kan være at situasjonen til de mest risikoutsatte foretakene har bedret seg siden 1998 (tall for 1999 foreligger ennå ikke), eller at Norges Banks risikoklassifiseringsmodell overvurderer risikoen i foretakssektoren.

Soliditet

Forretningsbankenes totale kapitaldekning og kjernekapitaldekning lå på henholdsvis 10,9 og 8 prosent ved utgangen av de siste tre årene, jf. tabell 13. Sparebankenes totale kapitaldekning og kjernekapitaldekning har imidlertid blitt gradvis svekket de siste årene, jf. tabell 14. Ved utgangen av 1999 var de på henholdsvis 13,7 og 11,2 prosent. Svekkelsen var noe større i 1999 enn i de øvrige årene, noe som blant annet skyldes den relativt sterke veksten i sparebankenes utlån til foretakssektoren. Både forretnings- og sparebankenes kapitaldekning ligger fortsatt godt over minstekravet.

De fleste av de største bankene forbedret sin totale kapitaldekning og kjernekapitaldekning i 1999, jf. figur 14. Enkelte banker hadde imidlertid forholdsvis lav kjernekapitaldekning kombinert med høy utlånsvekst i 1999. Kjernekapitaldekningen i disse bankene lå likevel godt over minstekravet ved utgangen av året. Finanskonsernene (forretningsbanker) hadde også en kjernekapitaldekning som lå godt over minstekravet. Ved utgangen av 1999 var kjernekapitaldekningen på 8,4 prosent og den totale kapitaldekningen på 11,5 prosent. Det var noe høyere enn tilsvarende tall for forretningsbankenes morbanker.

Utviklingen i andre finansinstitusjoner

Kredittforetakenes og finansieringsselskapenes forvaltningskapital og brutto utlån fortsatte å øke i 1999, jf. tabell 24. I kredittforetakene økte brutto utlån med 8 prosent i løpet av 1999, mens økningen i finansieringsselskapene var på 27 prosent. Finansieringsselskapenes netto misligholdte lån økte kraftig i nominelle kroner i 1999. Ved utgangen av året lå de på et betydelig høyere nivå enn i kredittforetakene. Sett i forhold til totale utlån ble imidlertid netto misligholdte lån redusert både i kredittforetakene og finansieringsselskapene.

Kredittforetakene forbedret sin kjernekapitaldekning fra 12,8 til 13,3 prosent i løpet av 1999, mens finansieringsselskapene svekket sin kjernekapitaldekning fra 12,5 til 10,9 prosent. Svekkelsen i finansieringsselskapenes kjernekapitaldekning har sammenheng med den kraftige økningen i brutto utlån, noe som bidro til at selskapenes beregningsgrunnlag økte med 35 prosent i løpet av året. Deler av økningen skyldes overføring av en stor utlånsportefølje til denne gruppen institusjoner. Kredittforetakenes beregningsgrunnlag økte med bare 3 prosent over samme periode.

Livsforsikringselskapenes beholdning av aksjer og andeler økte ytterligere i 1999, jf. tabell 12. Samtidig ble beholdningen av andre verdipapirer og utlån redusert. Det betyr at livselskapenes eksponering overfor aksjemarkedet har økt på bekostning av rente- og utlåns eksponering. Selskapenes 'bufferkapital' (dvs ansvarlig kapital større enn 8 prosent, tilleggsavsetninger og kursreguleringsfond) økte fra 11 til 19,6 prosent av handelsporteføljen i løpet av 1999. Evnen til å tåle et verdifall på verdipapirporteføljen er dermed styrket. Livselskapenes kapitaldekning ble redusert fra 11,8 til 11,5 prosent i løpet av 1999.

Finansinstitusjonenes resultatutvikling siden 1980-tallet

a) Forretningsbankene

Forretningsbankenes driftsresultat etter tap nådde et toppnivå i 1983, men falt deretter fram til 1991, jf. figur 1a. I 1991 nådde driftsresultatet etter tap et bunnivå som følge av store tap og nedskrivninger på anleggsmidler. Siden 1993 har forretningsbankene hatt et positivt driftsresultat etter tap. Driftsresultatet både før og etter tap var høyere i 1999 enn i 1998. Dette skyldes i første rekke høyere andre driftsinntekter og lavere tap.

b) Sparebankene

Sparebankenes driftsresultat etter tap nådde et toppnivå i 1982, men falt deretter fram til 1991, jf. figur 1b. I likhet med forretningsbankene bokførte sparebankene store tap og hadde store nedskrivninger på anleggsmidler i 1991. Siden 1992 har sparebankene hatt et positivt driftsresultat etter tap. Driftsresultatet både før og etter tap var høyere i 1999 enn i 1998 som følge av høyere andre driftsinntekter.

c) Kredittforetakene

Kredittforetakene som gruppe hadde positivt driftsresultat etter tap på hele 1980-tallet, jf. figur 1c. I perioden 1990-92 var driftsresultatet negativt som følge av store tap. Kredittforetakene har siden hatt et positivt driftsresultat etter tap. Som i bankene var driftsresultat etter tap høyere i 1999 enn i 1998. Dette skyldes høyere rentenetto og andre driftsinntekter.

d) Finansieringsselskapene

Finansieringsselskapenes driftsresultat etter tap lå tidlig på 1980-tallet på linje med bankenes, jf. figur 1d. Finansieringsselskapene møtte problemene på 1980-tallet tidligere enn bankene, og hadde negative driftsresultat etter tap i perioden 1986-90. Fra og med 1991 har finansieringsselskapene hatt et positivt driftsresultat etter tap. Driftsresultat etter tap var lavere i 1999 enn i 1998 blant annet som følge av høyere tap. Driftsresultatet før tap var noe høyere i 1999 enn i 1998.

¹Ramme 1 omtaler konkurranseforholdene, med vekt på konkurransen fra nordiske institusjoner.

² I artikkelen fokuserer vi i hovedsak på resultatposter i prosent av GFK. På grunn av balansevekst viser mange resultatposter en økning i kroner.

³ Dette er nærmere omtalt i Norges Banks inflasjonsrapport nr. 1/2000.

⁴ Disse bankene sto for om lag 60 prosent av bankenes samlede utlån til ikke-finansielle lånekunder ved utgangen av 1999.